

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за вересень 2021 року

Зміст

1. Спори, що виникають із трудових правовідносин	4
1.1. До колективних трудових спорів застосовується примирно-третейський порядок вирішення, правовий механізм якого визначено у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»	4
1.2. Встановлена законодавством можливість ліквідації державної установи (організації) з одночасним створенням іншої, яка буде її правонаступником, передбачає, зокрема, зобов'язання роботодавця (держави) з працевлаштування працівників ліквідованої установи	5
2. Спори, що виникають із житлових правовідносин	7
2.1. Особа, яка на законних підставах вселилася в жиле приміщення як член сім'ї наймача та зареєстрована у ньому, набула рівного права із наймачем на користування цим приміщенням, несе тягар його утримання, має право на звернення до суду з позовом про визнання іншої особи (зокрема й наймача) такою, що втратила право користування жилим приміщенням	7
2.2. Звільнені військовослужбовці (зокрема після закінчення контракту), які мають вислугу 20 років і більше, мають право на отримання житла, а отже, і на залишення на обліку до його отримання	9
3. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	10
3.1. Належне виконання батьком (матір'ю) батьківських обов'язків щодо малолітньої дитини саме по собі не є безумовною підставою для визначення місця проживання дитини саме з ним (нею)	10
3.2. Лише факт заперечення проти позову про позбавлення батьківських прав не свідчить про інтерес до дитини та реальне бажання змінити поведінку на краще, а позбавлення батьківських прав не тягне невідворотних наслідків, оскільки не позбавляє особу спілкуватися з дитиною, бачитися з нею, звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав	12
3.3. У справі за позовом одного з батьків про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні належним відповідачем є інший з батьків, а не орган опіки та піклування	13
4. Спори щодо захисту права власності чи іншого речового права на нерухоме майно	15
4.1. Якщо поділ об'єкта нерухомості, що припадає на частку співвласника у спірному будинку, порушує права останнього на частину належного йому майна, позовні вимоги іншого співвласника про установлення порядку володіння і користування земельною ділянкою, яка призначена для	

обслуговування саме цього будинку, та про поділ у натурі житлових приміщень у цьому будинку не можуть бути задоволені	15
5. Спори, що виникають із загальних положень про договір	17
5.1. Невиконання встановлених договором обов'язків може відбуватися при відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором або законом	17
5.2. На підставі чинного на час вступу особи до ВНЗ законодавства про освіту, яке передбачало обов'язок відпрацювати за направленням, заклад освіти, у разі відмови такого відпрацювання у встановлений умовами угоди строк, може стягнути з неї всі витрати на освіту, зокрема і виплати академічної стипендії	18
5.3. Факт визнання виконавчого напису (на підставі якого у виконавчому провадженні було здійснено стягнення грошових коштів з боржника) таким, що не підлягає виконанню, є підставою для повернення коштів відповідно до статті 1212 ЦК України	20
6. Питання процесуального права	21
6.1. Зарахування зустрічних вимог можливе на будь-якій стадії процесу, зокрема і на стадії виконання судового рішення	21
6.2. Закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України можливе, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення	22
6.3. Некоректне, з точки зору лінгвістики, формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід щодо дослівного розуміння вимог позову, як реалізованого способу захисту, суперечить завданням цивільного судочинства	23
6.4. Неврегульованість цивільних процесуальних правовідносин не може тлумачитись проти заявників і обмежувати їх право на судовий захист, у тому числі у справах окремого провадження	25
6.5. Ухвала, якою відмовлено у задоволенні заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, за своєю природою є судовим рішенням, яким завершено розгляд, а не процесуальною ухвалою, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі	26

1.Спори, що виникають із трудових правовідносин

1.1. До колективних трудових спорів застосовується примирно-третейський порядок вирішення, правовий механізм якого визначено у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»

08 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Приватного акціонерного товариства «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» (далі – ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат»), Первинної організації профспілки трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України Публічного акціонерного товариства «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» (далі – ПАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат»), третя особа – профспілка «Професійна спілка чесних працівників», про скасування спільної постанови та поновлення дії пункту колективного договору.

Суд установив, що, працюючи в ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат», ОСОБА_1 звернувся до відповідача із заявою про виконання зобов'язань відповідно до пункту 7.4 колективного договору між ПрАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» та профспілковим комітетом Первинної організації профспілки трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України ПАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» стосовно добровільного медичного страхування працівників відповідача за рахунок товариства. Позивача було повідомлено про те, що відповідно до спільної постанови пункт 7.4 колективного договору викладено в іншій редакції.

Суд першої інстанції закриття провадження у справі.

Апеляційний суд скасував рішення місцевого суду, зазначивши, що позов поданий з метою захисту права особисто позивача як фізичної особи – працівника підприємства, тому спір є індивідуальним трудовим.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції з огляду на таке.

Засади функціонування системи заходів із вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) врегульовано Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

Відповідно до статей 2, 7 цього Закону колективний трудовий спір – це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин, зокрема, щодо укладення чи зміни колективного договору. Розгляд колективного трудового спору з питань укладення чи зміни колективного договору здійснюється примирною комісією, яка складається із представників сторін спору.

Якщо примирні органи не змогли врегулювати розбіжності між сторонами, наймані працівники або уповноважений ними орган чи професійна спілка мають право з метою виконання висунутих вимог застосовувати всі дозволені

законодавством засоби, крайнім з яких відповідно до статті 17 зазначеного Закону та статті 44 Конституції України є право на страйк.

Норми ЦПК України та Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» передбачають виключний перелік випадків судового порядку розгляду колективних трудових спорів.

У справі, що переглядається, спір виник між найманим працівником і підприємством, а предметом позову є поновлення дії пункту колективного договору.

Закриваючи провадження у справі, суд першої інстанції обґрунтовано керувався тим, що колективні трудові спори, на відміну від індивідуальних, – це спори непозовного провадження між найманими працівниками, трудовим колективом (профспілкою) і власником чи уповноваженим ним органом, у яких ідеться про зіткнення інтересів сторін трудових правовідносин. Тому до таких спорів застосовується примирно-третейський порядок вирішення, правовий механізм якого визначено у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

Верховний Суд погодився з таким висновком суду першої інстанції, оскільки законодавство не передбачає безпосереднє вирішення в судовому порядку колективних трудових спорів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 213/5101/19 (провадження № 61- 18946св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99575078>

1.2. Встановлена законодавством можливість ліквідації державної установи (організації) з одночасним створенням іншої, яка буде її правонаступником, передбачає, зокрема, зобов'язання роботодавця (держави) з працевлаштування працівників ліквідованої установи

29 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Комунального некомерційного підприємства «Лікувально-профілактична установа Міжгірська районна лікарня Міжгірської районної ради Закарпатської області» (далі – КНП «ЛПУ Міжгірська районна лікарня», КНП), сектору охорони здоров'я Міжгірської районної державної адміністрації Закарпатської області, ліквідаційної комісії комунальної установи «Міжгірська районна лікарня» про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

Суд установив, що спочатку ОСОБА_1 працювала в Міжгірській центральній районній лікарні в поліклінічному відділенні на посаді санітарки хірургічного кабінету, пізніше – в Міжгірській районній лікарні в цьому ж структурному підрозділі молодшою медичною сестрою (санітаркою-прибиральницею). За період роботи позивача медичний заклад реорганізовувався неодноразово. Позивача письмово попереджено про наступне вивільнення у зв'язку із ліквідацією Міжгірської районної лікарні на підставі пункту 1 статті 40 КЗпП України, а потім звільнено.

Місцевий суд, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, визнав неправомірним і скасував наказ сектору охорони здоров'я Міжгірської районної державної адміністрації Закарпатської області «Про звільнення ОСОБА_1», поновив її на роботі молодшої медичної сестри (санітарки-прибиральниці) в КНП «ЛПУ Міжгірська районна лікарня», стягнув з останнього на користь позивача середній заробіток і моральну шкоду.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Звільнення позивача з посади молодшої медичної сестри (санітарки-прибиральниці) хірургічного кабінету поліклінічного відділення Міжгірської районної лікарні за пунктом 1 частини першої статті 40 КЗпП України проведено у зв'язку із ліквідацією КУ «Міжгірська районна лікарня».

Поновлення на роботі полягає в тому, що працівнику надається та ж робота, яку він виконував до звільнення його з роботи. При цьому повноваження суду при вирішенні трудового спору щодо поновлення працівника на попередній роботі не слід ототожнювати із процедурою призначення на посаду, що належить до компетенції роботодавця.

Задовольняючи позов про поновлення на роботі, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, не врахував, що позивач не заявляла вимог про її поновлення на попередній роботі, а просила її поновити у новоствореній установі – КНП «ЛПУ Міжгірська районна лікарня» і такі вимоги задоволено судом, що не відповідає положенням статті 235 КЗпП України та фактично є втручанням у дискреційні повноваження відповідача. Заявляючи такі вимоги про поновлення на роботі, позивач одночасно посилалась на те, що у січні 2020 року фактично працювала у новоствореній установі – КНП «ЛПУ Міжгірська районна лікарня» та виконувала ту ж роботу, що і на попередній посаді.

Суд поновив позивача на роботі у новоствореному закладі охорони здоров'я, проте залишив поза увагою з'ясування питання, чи була вона фактично допущена до роботи в КНП «ЛПУ Міжгірська районна лікарня» та ким саме, яку роботу виконувала та за чиїм дорученням, чи надавалась усна згода власника підприємства або уповноваженої ним особи на прийняття позивача на роботу, з яких причин не було видано наказ про зарахування працівника на роботу.

Суд не з'ясував кількісний склад працівників (санітарок-прибиральниць) у ліквідованій установі та не перевінив, чи дійсно усі були переведені в нову установу, крім позивача. Також не перевірено доводів позивача щодо отримання нею заробітної плати за роботу, виконану саме у КНП «ЛПУ Міжгірська районна лікарня».

Ліквідація юридичної особи публічного права здійснюється розпорядчим актом органу державної влади, органу місцевого самоврядування або уповноваженою на це особою. У цьому акті має бути наведено обґрунтування доцільності відмови держави від виконання завдань та функцій такої особи або їх передачі іншим органам виконавчої влади. Якщо таке обґрунтування наведене, то у такому випадку має місце ліквідація юридичної особи публічного права, а якщо ні, то саме посилання на те, що особа ліквідується, є недостатнім. У зв'язку з цим при вирішенні спорів

щодо поновлення на роботі працівників юридичної особи публічного права, про ліквідацію яких було прийнято рішення, судам належить, крім перевірки дотримання трудового законодавства щодо таких працівників, з'ясувати фактичність такої ліквідації (чи мала місце у цьому випадку реорганізація). Під час вирішення зазначеної категорії спорів підлягає оцінці і правовий акт, що став підставою ліквідації, зокрема, чи припинено виконання функцій ліквідованого органу, чи покладено виконання цих функцій на інший орган.

За змістом висновків у наведених постановках, у разі покладення виконання завдань і функцій ліквідованого органу на інший орган, мова йде фактично про реорганізацію. Таким чином, встановлена законодавством можливість ліквідації державної установи (організації) з одночасним створенням іншої, яка буде виконувати повноваження (завдання) особи, що ліквідується, не виключає, а включає зобов'язання роботодавця (держави) з працевлаштування працівників ліквідованої установи.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі № 302/207/20 (провадження № 61-9303св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109050>

2. Спори, що виникають із житлових правовідносин

2.1. Особа, яка на законних підставах вселилася в жиле приміщення як член сім'ї наймача та зареєстрована у ньому, набула рівного права із наймачем на користування цим приміщенням, несе тягар його утримання, має право на звернення до суду з позовом про визнання іншої особи (зокрема й наймача) такою, що втратила право користування жилим приміщенням

20 вересня 2021 року Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Шевченківський районний відділ у м. Дніпро Головного управління Державної міграційної служби у Дніпропетровській області, Комунальне підприємство «Жилсервіс-5» Дніпровської міської ради, про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням.

Звертаючись до суду, ОСОБА_1 свої вимоги мотивувала тим, що згідно з ордером вона та її чоловік ОСОБА_2 отримали у користування житлову площу в кімнаті гуртожитку. У зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин відповідач, зібравши свої особисті речі, виїхав із кімнати у невідомому напрямку. Зазначала, що нарахування платежів за комунальні послуги, які вона сплачує сама, здійснюється з розрахунку кількості зареєстрованих осіб.

Суд першої інстанції визнав ОСОБА_2 таким, що втратив право користування кімнатою гуртожитку, та зняв його з реєстрації.

Апеляційний суд скасував рішення місцевого суду та відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та направив справу на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Відповідно до статті 64 Житлового кодексу Української РСР члени сім'ї наймача, які проживають разом з ним, користуються нарівні з наймачем усіма правами і несуть усі обов'язки, що випливають з договору найму жилого приміщення. Повнолітні члени сім'ї несуть солідарну з наймачем майнову відповідальність за зобов'язаннями, що випливають із зазначеного договору. До членів сім'ї наймача належать дружина наймача, їх діти і батьки. Членами сім'ї наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство.

Аналіз норм закону свідчить про те, що право користування жилим приміщенням нарівні з наймачем виникає у тих осіб, які вселилися як член сім'ї наймача в установленому законом порядку.

У справах про визнання наймача або члена його сім'ї таким, що втратив право користування жилим приміщенням, необхідно з'ясувати причини відсутності відповідача понад встановлені строки.

Факт тимчасової відсутності фізичної особи і пов'язані з цим правові наслідки необхідно відмежовувати від факту постійної відсутності особи у жилому приміщенні у зв'язку з вибуттям наймача та членів його сім'ї на постійне проживання до іншого населеного пункту або в інше жите приміщення в тому ж населеному пункті (стаття 107 ЖК Української РСР).

У справі, що переглядалася, ОСОБА_1 як на підставу позовних вимог посилалася на те, що її чоловік ОСОБА_2 як наймач та вона як член його сім'ї отримали у користування житлову площу в кімнаті гуртожитку. У зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин відповідач виїхав із цієї кімнати.

Позивач зазначала, що вона була зареєстрована і проживала у спірній кімнаті, несла тягар його повного утримання, сплачувала комунальні послуги, а відповідач не проживав у гуртожитку більше 10 місяців, витрати на утримання житла не ніс, втратив інтерес до житла, тому є підстави вважати його таким, що втратив право користування ним.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову у позові з тих підстав, що позивач не наділена правом на звернення до суду з цим позовом, апеляційний суд не звернув уваги на те, що ОСОБА_1 є членом сім'ї наймача, особою, яка правомірно користується кімнатою у гуртожитку, та наголошувала на порушенні її прав і наявності передбачених законом підстав для визнання колишнього чоловіка (наймача) таким, що втратив право користування жилим приміщенням.

Враховуючи ці обставини, Верховний Суд дійшов висновку про те, що позивач не може бути обмежена у праві на звернення до суду із позовом про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням.

З урахуванням положень статті 55 Конституції України, статей 15, 16 ЦК України, статей 64, 65, 71, 72 ЖК Української РСР Верховний Суд констатував, що особа, яка на законних підставах вселилася в жите приміщення як член сім'ї

наймача та зареєстрована у ньому, набула рівного права із наймачем на користування цим приміщенням, несе тягар його утримання, така особа має право на звернення до суду захистом своїх прав, зокрема і з позовом про визнання іншої особи (зокрема й наймача) такою, що втратила право користування жилим приміщенням.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 200/17337/17 (провадження № 61- 865сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861069>

2.2. Звільнені військовослужбовці (зокрема після закінчення контракту), які мають вислугу 20 років і більше, мають право на отримання житла, а отже, і на залишення на обліку до його отримання

24 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до військової частини А1815 про визнання рішення незаконним та його скасування, зобов'язання вчинити певні дії.

Суд установив, що позивач був звільнений зі служби після закінчення терміну контракту. На момент звільнення він мав вислугу 25 років, був ветераном військової служби та мав статус учасника бойових дій. Наказом командира військової частини А1815 ОСОБА_1 разом із членами сім'ї знято з квартирної черги.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, визнав незаконним і скасував рішення об'єднаної житлової комісії військових частин А1815 і А3321 та наказ командира військової частини А1815 у частині зняття з квартирної черги ОСОБА_1, звільненого в запас у зв'язку із закінченням контракту. Судові рішення мотивовано тим, що відсутні підстави для зняття позивача з квартирної черги, враховуючи положення статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей визначає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який також встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей у економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі.

Верховний Суд підкреслив, що відповідно до абзацу 4 частини першої статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», військовослужбовцям, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їх сімей надаються жилі приміщення для постійного проживання або за їх бажанням грошова компенсація за належне їм для отримання жиле приміщення. Такі жилі приміщення або грошова компенсація надають їм один раз

протягом усього часу проходження військової служби за умови, що вони не використали право на безоплатну приватизацію житла.

Пункт 29 Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2006 року № 1081 (далі – Порядок), передбачає, що військовослужбовці, які перебувають на обліку при звільненні з військової служби в запас або у відставку за віком, станом здоров'я, а також у зв'язку із скороченням штатів або проведенням інших організаційних заходів, у разі неможливості використання на військовій службі залишаються на обліку у військовій частині до одержання житла з державного житлового фонду, а в разі розформування військової частини – у військовому комісаріаті і квартирно-експлуатаційному органі та користуються правом позачергового одержання житла.

У пункті 30 Порядку визначені також випадки, коли військовослужбовці знімаються з обліку.

Системний аналіз цих норм права свідчить про те, що військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та члени їх сімей мають право на отримання житла, а отже, і на залишення на обліку до отримання ними житла, в тому числі у разі звільнення в запас чи відставку, крім випадків, передбачених пунктом 30 зазначеного вище Порядку.

Вирішуючи спір, суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що ОСОБА_1, який є ветераном війни та учасником бойових дій, був зарахований у загальну чергу на квартирний облік для отримання житлової площі зі складом сім'ї 4 особи, та пізніше включений до списку військовослужбовців, які мають право на першочергове одержання житлових приміщень як учасник бойових дій; звільнений із військової служби у запас за пунктом «а» частини шостої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»; має вислугу років у Збройних Силах України понад 20 років, тому підстави, визначені Законом для зняття з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, не настали.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 вересня 2021 року у справі № 748/303/20 (провадження № 61-12794св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99890206>

3. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

3.1. Належне виконання батьком (матір'ю) батьківських обов'язків щодо малолітньої дитини саме по собі не є безумовною підставою для визначення місця проживання дитини саме з ним (нею)

08 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Управління сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей Тернопільської міської ради, про визначення місця проживання неповнолітньої дитини та зобов'язання вчинити

дії та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – Управління сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей Тернопільської міської ради, про визначення місця проживання неповнолітньої дитини.

Суд установив, що сторони перебували у шлюбі, від якого мають сина ОСОБА_3. У зв'язку із зловживанням алкоголем та наркотичними засобами життя з відповідачем не склалося. Орган опіки та піклування рекомендував визначити місце проживання малолітньої дитини разом із матір'ю – ОСОБА_1.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, визначив місце проживання неповнолітньої дитини ОСОБА_3 з матір'ю, у задоволенні зустрічного позову відмовив.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Під час розгляду справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

У § 54 рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 07 грудня 2006 року № 31111/04 у справі «Хант проти України» зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага (рішення у справі «Олсон проти Швеції» (№ 2) від 27 листопада 1992 року, № 250, статті 35-36, § 90) і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

Аналіз наведених норм права та практики ЄСПЛ дає підстави для висновку про те, що рівність прав батьків є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені інтереси дитини у ситуації спору, а вже тільки потім права батьків.

Суди першої та апеляційної інстанцій, вирішуючи спір, виходили з рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, але надали перевагу інтересам дитини, врахувавши особисті якості обох батьків, можливість створення належних умов для виховання.

Верховний Суд зазначав, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків (у цьому випадку наявність у позивача на праві власності частки у нерухомому майні) не є вирішальною умовою для передачі йому дитини.

Також є правильними висновки судів про відсутність підстав для задоволення зустрічних позовних вимог ОСОБА_2, оскільки суди правильно визначили, що задля якнайкращого забезпечення інтересів дитини її місце проживання визначено з матір'ю ОСОБА_1, яка, хоча і навчається у вищому навчальному закладі, проте має дохід у вигляді пенсії по інвалідності, житло на праві власності, в якому створено всі відповідні умови для повноцінного та гармонійного розвитку дитини, та має бажання виховувати і розвивати власного сина.

При цьому суди взяли до уваги вік дитини та врахували, що ОСОБА_2 не позбавлений можливості брати участь у вихованні сина.

Проживання малолітньої дитини з батьком, у сім'ї якого створені належні умови для виховання, навчання та гармонійного розвитку дитини, виховання та піклування батька про дитину є свідченням належного виконання ОСОБА_2 батьківських обов'язків та не може бути безумовною підставою для визначення місця проживання дитини саме з ним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 607/25451/19 (провадження № 61- 5840св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556264>

3.2. Лише факт заперечення проти позову про позбавлення батьківських прав не свідчить про інтерес до дитини та реальне бажання змінити поведінку на краще, а позбавлення батьківських прав не тягне невідворотних наслідків, оскільки не позбавляє особу спілкуватися з дитиною, бачитися з нею, звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав

29 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом виконавчого комітету Червоноградської міської ради Львівської області в інтересах малолітньої ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про позбавлення батьківських прав.

Суд установив, що мати малолітньої дитини ОСОБА_1 позбавлена батьківських прав, сім'я перебуває під соціальним супроводом. Ситуації у сім'ї відповідача неодноразово були предметом уваги комісії з питань захисту прав дитини, батько не реагував на зауваження та рекомендації членів комісії, поводив себе агресивно. ОСОБА_1 звернулася до міського центру соціальних служб з приводу завдання їй батьком тілесних ушкоджень, після чого було зареєстроване кримінальне провадження за частиною першою статті 125 КК України, а дитину тимчасово влаштовано до притулку.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, позбавив батьківських прав ОСОБА_2 стосовно малолітньої ОСОБА_1.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти; жорстоко поведуться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Суд на перше місце ставить «якнайкращі інтереси дитини», оцінка яких включає знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення. Позбавлення батьківських прав є виключною мірою, правові наслідки позбавлення батьківських прав визначено статтею 166 СК України. Позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращий бік неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків.

У справі, що переглядалася, суди дійшли висновків про те, що відповідач нехтує потребами своєї дочки, порушує права дитини на належне батьківське виховання та не виконує батьківських обов'язків. ОСОБА_2 не довів зміну своєї поведінки щодо дитини, прагнення здійснювати належне піклування за нею. Факт заперечення відповідачем проти позову про позбавлення його батьківських прав не свідчить про його інтерес до дитини та реальне бажання змінити поведінку.

Суди під час розгляду справи врахували, що ОСОБА_2 притягувався до адміністративної відповідальності у зв'язку з невиконанням ним обов'язків щодо виховання дитини. Стосовно нього розглядається кримінальне провадження за фактом побиття малолітньої ОСОБА_1. Ураховуючи, що ОСОБА_2 у порушення вимог статті 150 СК України свідомо не виконував обов'язки щодо виховання та розвитку дитини, застосовував до ОСОБА_1 фізичне насильство, що спричинило дитині тілесні ушкодження, суди дійшли обґрунтованих висновків про наявність підстав для позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав.

Верховний Суд зауважив, що позбавлення батьківських прав не тягне невідворотних наслідків, оскільки не позбавляє особу, яка позбавлена батьківських прав, на спілкування з дитиною і побачення з нею, а також права на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі № 459/3411/18 (провадження № 61-9303св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109035>

3.3. У справі за позовом одного з батьків про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні належним відповідачем є інший з батьків, а не орган опіки та піклування

15 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Печерської районної в м. Києві державної адміністрації, третя особа – Служба у справах дітей та сім'ї Печерської районної у м. Києві державної адміністрації, про визнання незаконним і скасування розпорядження, визначення способу участі у вихованні дитини.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у позові, мотивуючи це тим, що розпорядженням органу опіки та піклування про визначення участі матері у вихованні дитини права батька на участь у вихованні

дитини не порушені. Законодавством України визначено певний порядок вирішення батьками питання участі у вихованні дитини.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину судових рішень з огляду на таке.

Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування. В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи. Під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, в тому числі стан психічного здоров'я одного з батьків, зловживання ним алкогольними напоями або наркотичними засобами (частина друга статті 159 СК України).

Верховний Суд констатував, що у справі за позовом одного з батьків про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні того з батьків, хто проживає окремо від неї, належними відповідачами є: особа, рішення якої стосується (той з батьків, для якого визначено способи участі у вихованні дитини та спілкуванні), та орган опіки та піклування, рішення якого оскаржується; у справі за позовом одного з батьків про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні належним відповідачем є інший з батьків, а не орган опіки та піклування.

Пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. Тобто визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Проте встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження.

У справі, що переглядалася, позов ОСОБА_1 пред'явив до органу опіки та піклування, а не до ОСОБА_2, клопотань про залучення до участі у справі ОСОБА_2 як співвідповідача не заявляв; тому у задоволенні позовної вимоги про визнання незаконним та скасування розпорядження голови районної державної адміністрації необхідно відмовити внаслідок неналежного складу співвідповідачів. У задоволенні вимоги про визначення способу участі ОСОБА_2 у вихованні синів ОСОБА_3 і ОСОБА_4 потрібно відмовити, оскільки вона пред'явлена до неналежного відповідача.

Детальніше з тестом постанови Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 757/39693/20 (провадження № 61-13261св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99714054>

4. Спори щодо захисту права власності чи іншого речового права на нерухоме майно

4.1. Якщо поділ об'єкта нерухомості, що припадає на частку співвласника у спірному будинку, порушує права останнього на частину належного йому майна, позовні вимоги іншого співвласника про установлення порядку володіння і користування земельною ділянкою, яка призначена для обслуговування саме цього будинку, та про поділ у натурі житлових приміщень у цьому будинку не можуть бути задоволені

15 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про усунення перешкод у користуванні власністю, поділ домоволодіння в натурі, встановлення порядку користування земельною ділянкою та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визнання свідоцтва про право на спадщину за заповітом недійсним.

Суд установив, що на підставі свідоцтва про право на спадщину за заповітом ОСОБА_1 набула право власності на 14/25 частин домоволодіння, співвласником із часткою 11/25 частин цього будинку є ОСОБА_2, яка володіє ним на підставі договору дарування. Домоволодіння складається із двох окремих будинків і розташовано на земельній ділянці, яка виділена ОСОБА_2 на підставі рішення міської ради про передання безоплатно цієї ділянки у його власність з видачею державного акта на право власності на неї. Між сторонами відсутня згода стосовно порядку володіння, користування та розпорядження об'єктом нерухомого майна і земельною ділянкою. ОСОБА_2 проведено реконструкцію житлового будинку Б1-Ж, внаслідок якої його площа за рахунок будівництва прибудови збільшилася. Житловий будинок А1-Ж, який існував на час відкриття спадщини, на сьогодні не існує та не існував у натурі на момент отримання ОСОБА_1 свідоцтва про спадщину після смерті ОСОБА_5.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову ОСОБА_1 та зустрічного позову.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Звертаючись із позовом до суду, ОСОБА_1 просила здійснити поділ у натурі саме житлового будинку Б1-Ж, тобто фактично - житлового будинку, який припадає на частку ОСОБА_2 у спірному домоволодінні та спадкодавцеві ОСОБА_5 ніколи не належав. На переконання відповідача за первісним позовом такий поділ порушуватиме його права як власника.

При вирішенні спору, визначаючи варіанти користування земельною ділянкою, суд повинен виходити з розміру часток кожного зі співвласників на нерухоме майно, наявності порядку користування земельною ділянкою, погодженого власниками або визначеного на підставі відповідного договору, оформленого у встановленому законом порядку. Якщо суд установить,

що співвласники визначили порядок користування й розпорядження земельною ділянкою, для зміни якого підстав немає, він ухвалює рішення про встановлення саме такого порядку. Якщо ж погодженого або встановленого порядку користування земельною ділянкою немає, то суд установлює порядок користування земельною ділянкою з дотриманням часток кожного співвласника у нерухомому майні та забезпеченням вільного користування кожним зі співвласників належним йому майном.

ОСОБА_1 на підставі свідоцтва про право на спадщину за заповітом дійсно набула право власності на 14/25 частини домоволодіння, на які припадав житловий будинок А1-Ж, а також право володіння і користування земельною ділянкою, на якій він розміщений, в обсязі та на умовах, встановлених для попереднього землевласника ОСОБА_5.

Водночас її позовні вимоги зводяться до поділу житлового будинку Б1-Ж і прибудови до неї та встановлення порядку володіння і користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, які припадають на частку ОСОБА_2 у спірному домоволодінні.

Суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що поділ об'єкта нерухомості, який припадає на частку ОСОБА_2 у спірному домоволодінні, порушує права останнього на частину належного йому майна, тому позовна вимога про поділ у натурі житлових приміщень у житловому будинку Б1 -Ж та прибудові не може бути задоволена, як і не може бути задоволена позовна вимога про встановлення порядку володіння і користування земельною ділянкою, оскільки вона призначена для обслуговування саме цього будинку.

Зважаючи на те, що житловий будинок А1-Ж, який припадає на частку у спірному домоволодінні ОСОБА_1, зруйновано, задовольнити позовну вимогу про усунення перешкод у користування належними ОСОБА_1 на праві власності 14/25 частини домоволодіння шляхом заборони ОСОБА_2 вчиняти дії, направлені на перешкоджання у користуванні та розпорядженні належним їй майном, також неможливо.

З огляду на спір, який виник між співвласниками, неможливість поділу житлового будинку, який припадає на частку ОСОБА_2 у домоволодінні, наявність чинного державного акта на право власності на земельну ділянку під цим домоволодінням, виданого ОСОБА_2, обрані ОСОБА_1 способи захисту не можуть бути розцінені як ефективні, тому суд позбавлений можливості захистити її право власності на належну їй частину спірного домоволодіння таким чином.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 653/1881/16-ц (провадження № 61- 19384св19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99786191>

5. Спори, що виникають із загальних положень про договір

5.1. Невиконання встановлених договором обов'язків може відбуватися при відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором або законом

08 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про усунення перешкод у користуванні майном.

Суд установив, що між сторонами укладено договір оренди нежитлових приміщень будівлі оздоровчого комплексу з кафе-баром. Позивач продовжував користуватись будівлею оздоровчого комплексу і після закінчення строку договору оренди. Відповідач чинить перешкоди у доступі до нежитлових приміщень будівлі оздоровчого комплексу з кафе-баром, майна, що знаходиться у орендованому приміщенні, замінено замки.

Задовольняючи позов про усунення перешкод у користуванні орендованим майном, місцевий суд, з рішенням якого погодився апеляційний суд, керувався тим, що договір оренди продовжено на новий строк, адже після закінчення строку його дії позивач продовжував користуватися приміщеннями.

Апеляційний суд також зазначав про те, що ОСОБА_2 повідомив орендаря про розірвання договору на підставі пункту 4.1 договору, який містився у розділі договору «Строк оренди» та визначав порядок відмови від продовження договору в разі закінчення строку, на який він був укладений, не визначаючи процедури розірвання договору в односторонньому порядку.

Верховний Суд скасував судові рішення та відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Пункт 4.1 договору передбачає, що кожна зі сторін може відмовитися від нього, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць. Якщо орендар продовжує користуватися майном після закінчення строку договору, то договір вважається поновленим на раніше встановлений строк.

Відповідач направив орендарю повідомлення про розірвання договору на підставі цього пункту договору.

Частини третя та четверта статті 213 ЦК України визначають загальні способи, що застосовуються при тлумаченні правочину та втілюються у трьох рівнях тлумачення, зокрема шляхом порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину загалом.

Відповідно до частини третьої статті 651 ЦК України у разі односторонньої відмови від договору в повному обсязі, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є розірваним.

Односторонню відмову від договору у випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин. Відмова від договору вважається такою, що відбулася, якщо наймодавець направив наймачу

відповідну заяву (лист, повідомлення), надавши суду докази такого направлення та отримання її наймачем.

У справі, що переглядалася, суди не звернули уваги на те, що: тлумачення змісту договору, зокрема шляхом порівняння різних його частин як між собою, так і зі змістом правочину загалом, свідчить про те, що пункт 4.1 договору встановлює право на відмову від договору будь-якої із його сторін у будь-який час, а не тільки при продовженні строку договору.

Відповідач направив позивачу повідомлення про розірвання договору на підставі пункту 4.1 договору, тобто відмовився від договору. Невиконання встановлених договором обов'язків може відбуватися при відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом.

Отже, оскільки відповідач відмовився від договору, у позивача відсутнє суб'єктивне цивільне право, яке б підлягало захисту в судовому порядку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 727/898/19 (провадження № 61- 7157св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99522004>

5.2. На підставі чинного на час вступу особи до ВНЗ законодавства про освіту, яке передбачало обов'язок відпрацювати за направленням, заклад освіти, у разі відмови такого відпрацювання у встановлений умовами угоди строк, може стягнути з неї всі витрати на освіту, зокрема і виплати академічної стипендії

20 вересня 2021 року Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Державного вищого навчального закладу «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України» (далі – ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет») до ОСОБА_1 про стягнення коштів за навчання.

Суд установив, що між сторонами укладено угоду про підготовку фахівців з вищою освітою, відповідно до якої вищий заклад освіти зобов'язався оформити студентів на направлення на працевлаштування. Згідно з умовами угоди студент зобов'язався, зокрема, прибути після закінчення університету на місце працевлаштування відповідно до направлення і відпрацювати не менше трьох років по закінченню навчання в інтернатурі, а у разі відмови їхати за направленням - відшкодувати вартість навчання. Після закінчення університету ОСОБА_1 направлено на роботу на посаду сімейного лікаря у Вашківецький центр первинної медико-санітарної допомоги Чернівецької області, проте відповідач до місця призначення не прибула і не зарахована в інтернатуру.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову у зв'язку з тим, що чинний на момент звернення з позовом до суду Закон України «Про освіту» не містив умов про обов'язковість трирічного відпрацювання та відшкодування вартості навчання.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, ухвалив рішення про задоволення позову і стягнув з ОСОБА_1 на користь ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет» кошти за навчання з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства. Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Згідно з частиною другою статті 52 Закону України «Про освіту» (у редакції, чинній на час укладення угоди), пунктом 2 Указу Президента від 23 січня 1996 року № 77/96 «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів», пунктом 14 Порядку працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 року № 992, та пунктом 21 Порядку працевлаштування випускників державних вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 грудня 1997 року № 367 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15 квітня 1998 року за № 246/2686 (далі – Порядок працевлаштування № 367), випускник має обов'язок відшкодувати в установленому порядку до Державного або місцевих бюджетів вартість його навчання та компенсувати замовникові його навчання всі витрати на це навчання за умов, погоджених між ним та відповідним навчальним закладом, який здійснив відповідне навчання за рахунок Державного бюджету, а саме: випускник після отримання вищої освіти повинен прибути до місця призначення у термін, визначений у направленні його на роботу, та відпрацювати обумовлений угодою на його навчання термін; цього випускника звільнено за власним бажанням протягом навчання в інтернатурі та трьох років після закінчення останньої.

У разі неприбуття молодого фахівця за направленням або його відмови без поважної причини до роботи за призначенням, звільнення його з ініціативи адміністрації за порушення трудової дисципліни, звільнення за власним бажанням протягом трьох років випускник зобов'язаний відшкодувати у встановленому порядку до державного бюджету вартість навчання та компенсувати замовникові всі витрати. Крім того, пункт 21 чинного Порядку працевлаштування № 367 передбачає обов'язок особи, яка не відпрацювала встановлений трирічний строк, компенсувати, крім вартості навчання, також всі витрати на освіту, тобто і виплати академічної стипендії.

Оскільки частина друга статті 52 Закону України «Про освіту» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, та зазначені вище нормативно-правові акти, які передбачали обов'язок студента відпрацювати за направленням, були чинними, то цивільні правовідносини, що виникли між сторонами з моменту укладення угоди про підготовку фахівців з вищою освітою, регулюються саме ними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 607/11542/16-ц (провадження № 61-29436сво18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861090>

5.3. Факт визнання виконавчого напису (на підставі якого у виконавчому провадженні було здійснено стягнення грошових коштів з боржника) таким, що не підлягає виконанню, є підставою для повернення коштів відповідно до статті 1212 ЦК України

08 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства «Ідея Банк», треті особи: приватний виконавець виконавчого округу Дніпропетровської області, приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу, про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, та повернення стягненого за виконавчим написом.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 зазначав, що постановою приватного виконавця відкрито виконавче провадження з примусового виконання виконавчого напису, який вчинено приватним нотаріусом, про стягнення з нього заборгованості за кредитним договором. Оскільки після відкриття виконавчого провадження за цим виконавчим документом були арештовані його поточні рахунки, накладено арешт на його майно, він змушений був сплатити грошові кошти, які просив стягнути з відповідача на його користь відповідно до статті 1212 ЦК України.

Місцевий суд відмовив у задоволенні позову.

Апеляційний суд рішення місцевого суду скасував, визнав виконавчий напис приватного нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, у позові про повернення стягненого за виконавчим написом відмовив.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду в частині відмови в задоволенні позову щодо повернення стягнутого за виконавчим листом, ухвалив у цій частині нове рішення про задоволення позовних вимог з огляду на таке.

Результат аналізу статті 1212 ЦК України дає підстави для висновку, що фактичний склад, що породжує зобов'язання, які виникають внаслідок набуття або збереження майна без достатніх правових підстав, містить такі елементи: 1) одна особа набуває або зберігає майно за рахунок іншої особи; 2) відсутність для цього правових підстав або якщо вони відпали (майно набувається або зберігається без передбачених законом, іншими правовими актами або правочином підстав).

Одним із випадків відпадиння підстави набуття (збереження) може бути скасування вищою інстанцією рішення суду, що набуло чинності, або визнання судом таким, що не підлягає виконанню, виконавчого напису нотаріуса, на підставі якого було здійснено стягнення майна (коштів).

Судовий акт про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, який набрав законної сили і за яким відбулося повне або часткове виконання, є правовою підставою для виникнення зобов'язання з повернення майна, що набуто без достатньої правової підстави, оскільки з моменту ухвалення такого судового акта правова підстава вважається такою, що відпала. Відповідно до статті

1212 ЦК України у такому разі набувач такого майна з моменту набрання судовим актом законної сили зобов'язаний повернути потерпілому все отримане майно.

Установивши, що правові підстави набуття відповідачем грошових коштів, що стягнені з ОСОБА_1 на підставі виконавчого напису нотаріуса, який у подальшому визнаний судом таким, що не підлягає виконанню, відпали, апеляційний суд водночас залишив поза увагою те, що отримані відповідачем кошти підлягають поверненню позивачу відповідно до статті 1212 ЦК України.

Тому висновки апеляційного суду про те, що між сторонами виникли договірні відносини у зв'язку з укладенням кредитного договору, що виключає можливість застосування статті 1212 ЦК України, є помилковими, оскільки факт визнання виконавчого напису (на підставі якого у виконавчому провадженні було здійснено стягнення грошових коштів з позивача) таким, що не підлягає виконанню, є підставою для повернення коштів.

При цьому обставини наявності або відсутності заборгованості позивача перед відповідачем за таким кредитним договором можуть бути предметом окремого судового розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 201/6498/20 (провадження № 61- 88св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648103>

6. Питання процесуального права

6.1. Зарахування зустрічних вимог можливе на будь-якій стадії процесу, зокрема і на стадії виконання судового рішення

08 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про припинення грошового зобов'язання.

Суд установив, що рішенням місцевого суду у справі № 2-1741/12 за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, ОСОБА_3, ПрАТ «Позняки-Жил-буд» про визнання недійсним правочину, поділ майна та стягнення коштів, яке набрало законної сили, стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 1/2 частку вартості спільного майна подружжя; відкрито виконавче провадження. Пізніше рішенням цього ж суду у справі № 757/2129/14-ц за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання майна спільною сумісною власністю, поділ майна, яке набрало законної сили, стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 компенсацію за 1/2 частку в спільному майні; відкрито виконавче провадження.

ОСОБА_1 подала заяву про зарахування зустрічних однорідних вимог, згідно з якою борг ОСОБА_1, яка є боржником у одному виконавчому провадженні, є погашеним повністю у рахунок часткового погашення зобов'язання боржника ОСОБА_2 перед нею, як стягувачем в іншому виконавчому провадженні.

Місцевий суд, з яким погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, вважаючи, що рішення суду є обов'язковим до виконання та зарахування зустрічних однорідних вимог здійснюється лише в межах виконавчого провадження відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», а не шляхом пред'явлення нового позову.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, направив справу на новий розгляд з огляду на таке.

Тлумачення норм статей 601, 602 ЦК України свідчить про те, що потрібно розмежовувати зарахування та заяву про зарахування. Адже сама по собі наявність зустрічних однорідних вимог не призводить до їх зарахування і, відповідно, не припиняє зобов'язання. Необхідним і достатнім є наявність заяви про зарахування зустрічних вимог хоча б однієї із сторін.

Заява однієї із сторін про зарахування зустрічних вимог для досягнення бажаного правового ефекту не потребує відповіді з боку адресата, а потребує лише сприйняття заяви останнім. Наслідком подання заяви про зарахування зустрічних вимог, за наявності передбачених умов для зарахування, є остаточне і безповоротне припинення відповідних зобов'язань повністю або частково.

Вимоги, які можуть підлягати зарахуванню, мають бути зустрічними (кредитор за одним зобов'язанням є боржником за іншим, а боржник за першим зобов'язанням є кредитором за другим); однорідними (зараховуватися можуть вимоги про передачу речей одного роду); строк виконання таких вимог настав, не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог можливе на будь-якій стадії розвитку відносин сторін, зокрема на стадії виконання судового рішення.

Вирішуючи спір, суди першої та апеляційної інстанцій цього не врахували, не звернули уваги на те, що позивач зробила заяву про зарахування зустрічних вимог, наслідком подання якої, за наявності передбачених умов для зарахування, є остаточне і безповоротне припинення відповідних зобов'язань повністю або частково, у тому числі й на стадії виконання судового рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 761/33621/18 (провадження № 61- 5484св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99555939>

6.2. Закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України можливе, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення

20 вересня 2021 року Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ майна подружжя.

Суд першої інстанції закриття провадження у справі в частині позовних вимог ОСОБА_1 про поділ майна, визнання права власності та стягнення на об'єкти нерухомості у зв'язку з відсутністю предмета спору.

Апеляційний суд скасував ухвалу суду першої інстанції у частині закриття провадження, направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, мотивуючи це тим, що відсутність предмета спору має бути встановлена на час пред'явлення позову.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину постанови апеляційного суду з огляду на таке.

Підстави для закриття провадження у справі визначені у статті 255 ЦПК України.

Закриття провадження у справі – це форма закінчення розгляду цивільної справи без прийняття судового рішення у зв'язку з виявленням після порушення провадження у справі обставин, з якими закон пов'язує неможливість судового розгляду справи.

У пункті 2 частини першої статті 255 ЦПК України встановлено, що суд закриває провадження у справі, якщо відсутній предмет спору.

Поняття «юридичний спір» має тлумачитися широко, враховуючи позицію Європейського суду з прав людини щодо тлумачення поняття «спір про право» (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), в якій зазначено, що поняття «спір про право» має розглядатися не суто технічно, йому варто надавати сутнісного, а не формального значення.

Правові підстави позову – це зазначена в позовній заяві нормативно-правова кваліфікація обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

З урахуванням викладеного відсутність предмета спору унеможливорює вирішення справи по суті незалежно від обґрунтованості позову, а отже, і здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб. Прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання.

Суд закриває провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення за умови, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 638/3792/20 (провадження № 61-3438сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861085>

6.3. Некоректне, з точки зору лінгвістики, формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід щодо дослівного розуміння вимог позову, як реалізованого способу захисту, суперечить завданням цивільного судочинства

15 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «ІПК»

(далі – ТОВ «ІПК») до ОСОБА_1, Товариства з обмеженою відповідальністю «Коллаба» (далі – ТОВ «Коллаба»), Публічного акціонерного товариства «РВС Банк» (далі – ПАТ «РВС Банк»), третя особа – ОСОБА_3, про визнання припиненими правовідносин іпотеки та скасування рішень про реєстрацію права власності.

Звертаючись до суду з позовом, ТОВ «ІПК» зазначало, що між ним і ОСОБА_1 укладено договір іпотеки, предметом якої є ресторанний комплекс, який у подальшому за згодою іпотекодержателя ОСОБА_1 поділений на окремі об'єкти нерухомого майна. Тобто склалися правовідносини іпотеки щодо семи об'єктів іпотеки, що передані позивачем як забезпечення виконання зобов'язання ОСОБА_3 перед ОСОБА_1 за договором позики. Відповідач став власником семи об'єктів іпотеки, також за ним зареєстровано право власності на земельну ділянку в рахунок погашення заборгованості, тому правовідносини між учасниками у справі, на думку позивача, змінились. ТОВ «ІПК» вважало, що правовідносини іпотеки за договором іпотеки між ним і ОСОБА_1 припинились у повному обсязі відповідно до частини першої статті 599 ЦК України, статей 33, 36 Закону України «Про іпотеку» щодо шести об'єктів нерухомого майна.

Місцевий суд, з яким погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду і направив справу на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Чинне законодавство передбачає право оспорити в суді державну реєстрацію права власності на предмет іпотеки за іпотекодавцем, набутого в позасудовому порядку.

Аналіз норм статей 13, 42, 48, 50, 51, 175 ЦПК України дає підстави для висновку, що сторонами у справі є позивач і відповідач, між якими саме і виник спір, за вирішенням якого позивач звернувся до суду з позовом до відповідача.

Визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Однак встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи. Належним відповідачем має бути така особа, за рахунок якої можливо задовольнити позовні вимоги. Суд захищає порушене право чи охоронюваний законом інтерес позивача саме від відповідача.

Спір про скасування рішення про державну реєстрацію речового права на нерухоме майно має розглядатися як спір, пов'язаний з порушенням цивільних прав позивача на нерухоме майно іншою особою, за якою зареєстроване аналогічне право щодо того ж нерухомого майна. Належним відповідачем у такому спорі є особа, речове право на майно якої оспорується та щодо якої здійснено запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Державний реєстратор не може виступати належним відповідачем у такому спорі.

Отже, позовна вимога про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, зокрема предмет іпотеки, не може бути звернена до державного реєстратора, якого позивач визначив відповідачем. Державний реєстратор зобов'язаний виконати рішення суду щодо скасування державної реєстрації речового права або його обтяження незалежно

від того, чи був цей реєстратор залучений до участі у справі третьою особою, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, чи не був залучений.

У справі, що переглядалася, спір у ТОВ «ІПК» виник з ОСОБА_1, ТОВ «Коллаба», ПАТ «РВС Банк» щодо порушення останніми права власності позивача на нерухоме майно внаслідок внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно записів про державну реєстрацію за цими особами права власності на спірні об'єкти нерухомого майна.

Апеляційний суд при апеляційному перегляді справи дійшов помилкового висновку про те, що позов ТОВ «ІПК» було пред'явлено до неналежного відповідача.

У позові ТОВ «ІПК» просило визнати припиненими правовідносини іпотеки та скасувати рішення про реєстрацію за відповідачами права власності. Отже, висновок суду апеляційної інстанції стосовно того, що обраний позивачем спосіб захисту права не відповідає визначеним Цивільним кодексом України способам захисту порушених прав у спірних правовідносинах, є помилковим.

При цьому слід ураховувати, що некоректне, з точки зору лінгвістики, формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права особи, яка звернулася до суду, оскільки надміру формалізований підхід щодо дослівного розуміння вимог позову, як реалізованого способу захисту, суперечить завданням цивільного судочинства, якими є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 372/2583/18 (провадження № 61- 14185св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648101>

6.4. Неврегульованість цивільних процесуальних правовідносин не може тлумачитись проти заявників і обмежувати їх право на судовий захист, у тому числі у справах окремого провадження

15 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за заявою ОСОБА_1 про встановлення факту смерті, заінтересована особа – Ірпінський міський відділ державної реєстрації актів цивільного стану Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції України.

Суд установив, що ОСОБА_1 звернулася до суду в порядку окремого провадження із заявою, в якій просила встановити факт смерті громадянина України ОСОБА_2, який помер на окупованій території Республіки Кіпру, а саме, на території невизнаної «Турецької Республіки Північного Кіпру» в північній частині міста Нікосія.

Ухвалою міського суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у відкритті провадження, рішення мотивовано тим, що оскільки смерть

ОСОБА_2 настала на території невизнаної «Турецької Республіки Північного Кіпру». Проте Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) не передбачає можливості встановлення судом факту смерті особи на території іноземної держави.

Верховний Суд, скасовуючи судові рішення та направляючи справу до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження, зазначив таке.

Відповідно до статті 293 ЦПК України окреме провадження – це вид неპозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (пункт 5 частини другої статті 293 ЦПК України).

Відповідно до пункту 8 частини першої статті 315 ЦПК України суд розглядає справи про встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті.

З огляду на наведені норми процесуального права суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, дійшов помилкового висновку про те, що ЦПК України не передбачає можливості встановлення судом факту смерті особи на території іноземної держави. Помилковість таких висновків полягає у тому, що невизначеність норм процесуального права не може тлумачитись проти заявників і обмежувати їх право на судовий захист, у тому числі у справах окремого провадження, оскільки в Україні юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір.

За таких обставин суди першої та апеляційної інстанцій зробили передчасні висновки про відмову у відкритті провадження у справі, що призвело до порушення норм процесуального права.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі № 367/2656/20 (провадження № 61- 16174св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648098>

6.5. Ухвала, якою відмовлено у задоволенні заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, за своєю природою є судовим рішенням, яким завершено розгляд, а не процесуальною ухвалою, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі

08 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Всеукраїнського фізкультурно-спортивного товариства «Колос» агропромислового комплексу України (далі – ВФСТ «Колос» АПК України) до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визнання недійсними постанову президії ВФСТ «Колос» АПК України; довіреність, видану на ім'я ОСОБА_2; договору купівлі-продажу; витребування з незаконного володіння ОСОБА_4 нежитлової будівлі

санаторно-оздоровчого закладу Ясінської учбово-спортивної бази та за зустрічним позовом ОСОБА_4 до ВФСТ «Колос» АПК України про визнання права власності на будівлю санаторно-оздоровчого закладу Ясінської учбово-спортивної бази.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову ВФСТ «Колос» АПК України, зустрічний позов задовольнив.

Апеляційний суд у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою громадської організації ВФСТ «Колос» АПК України» на рішення суду першої інстанції відмовив.

Громадська організація ВФСТ «Колос» АПК України» звернулася до суду з заявою про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, у задоволенні якої було відмовлено у зв'язку з пропуском строку на її подання.

Постановою апеляційного суду ухвала місцевого суду скасована, справу направлено до суду першої інстанції для продовження розгляду в частині вирішення питання щодо відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та направив справу на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Апеляційний суд позбавлений процесуальної можливості скасовувати ухвалу, що не перешкоджає подальшому провадженню у справі, та направляти справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. У кожному випадку суд апеляційної інстанції повинен перевіряти, чи перешкоджає ухвала суду першої інстанції подальшому провадженню у справі. Суд апеляційної інстанції не має повноважень на скасування ухвали суду першої інстанції, постановленої за наслідками розгляду скарги на дії державного або приватного виконавця, та направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції на підставі положень пункту б частини першої статті 374 ЦПК України, оскільки така ухвала не є ухвалою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Отже, ухвала, якою відмовлено у задоволенні заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду першої інстанції, є за своєю природою судовим рішенням, яким завершено розгляд, а не процесуальною ухвалою, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Апеляційний суд не врахував вимог частини першої статті 374 ЦПК України та дійшов помилкового висновку про скасування ухвали місцевого суду та направлення справи до суду першої інстанції для продовження розгляду в частині вирішення питання щодо відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 08 вересня 2021 року у справі № 305/402/16-ц (провадження № 61- 5458св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99521992>

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за вересень 2021 року / упоряд. правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду/ Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС, к.ю.н, доцент Д.Д. Луспеник/ Київ, 2021. стор. 27

¹**Застереження:** видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежете за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua